

Sankt Olai Kilde i Øster Egesborg

Den flertusindårige tilstedeværelse af mennesker i Danmark har medført, at der over næsten hele landet findes kulturhistoriske spor i mere eller mindre god stand og med mere eller mindre eller slet ingen dokumentarisk identitet. Til disse kulturhistoriske spor hører i høj grad vores antagede ca. 700 helligkilder.

Når de kaldes helligkilder skyldes det først og fremmest kristendommen og her defineret ved den katolske kirke og dens formidable evne til at "overtage" gamle helligsteder og begreber, eksempelvis jul og vielse.

Helligkilderne var som regel indviet til en helgen, Sct. Gertruds Kilde, Sct. Helenes Kilde, Sct. Olai Kilde osv. men med reformationen i 1536 fik man i de reformerte kirkekredse en stor opgave med at "afhelige" kilderne, da disse var uforenelige med den nye lære.

Vores kendte reformator Hans Tausen skriver således allerede 1528 som en foragtelig kommentar til de store tilstrømninger til valfartskilderne i Øster Kippinge på Falster og Rye i Østjylland: "Løb I og strygende fra øster og indtil vester – Løb I ej fra Rom indtil S. Jakobs, fra S. Jakobs til Stjernebjerg (i Meklenburg), derfra indtil Kippinge, fra Kippinge indtil Rye, I løb hid, og I løb did, og fundne dog ikke Eders sjæls rette føde".

Men troen på helligkildernes undergørende evne var ikke sådan at komme til livs, først langt hen i 1800 tallet ebbede det ud. Ved mange helligkilder afvikledes også kildemarkeder, som i sin udfoldelse ofte afveg ret så meget fra det "hellige".

Der er ikke tvivl om, at de forskellige helligkilder har haft mere eller mindre undergørende kraft i befolkningens øjne, hvilket også delvis bekræftes af, at nogle omtales som valfartskilder. Det var en god reklame, når der om Kippingekilden på Falster kunne berettes om så mange efterladte krykker på grund af helbredelse, at præsten var nødsaget til at fyre med dem for at få ryddet op. Dette kombineret med at nogle af kildemarkeder ved deres udbud eller løsluppenhed har været mere attraktive at besøge end andre har haft betydning for tilstrømningen. Kildens tilgængelighed i forhold til datidens vejnet har nok også påvirket besøgstallet. Det var især Sct. Valborgs aften og nat samt Sct. Hans aften og nat, at vandet i helligkilderne havde en helbredende virkning på skrøbelighederne.

Sct. Olai Kilde i Øster Egesborg er omtalt i Pontoppidans Atlas fra 1774. Hertil valfartedes Sct. Hans Aften. Da kirken er viet til Sct. Olai er det nærliggende at antage, at omtalte kilde er det kildevæld, der udspringer nordvest for kirken 8 - 10 meter uden for kirkegårds-muren. Om det er kirken eller kilden, der er navngivet først eller om det er sket ved samme lejlighed er foreløbig uvist. Men et kildevæld har der helt sikkert været, da kirken blev bygget i perioden 1200 til 1250.

I Mern fandtes der også en Sct. Olai Kilde, og så sent som 1812 blev her opsat en ny offerblok, samt i 1863 blev vejen til kilden udbedret på sogneforstanderskabets foranledning. Og her eksisterer det gamle "Kildehus" stadig lidt øst for byen. I en præstegårdsbeskrivelse fra 1857 omtales kilden som: Artmanns eller "den hellige kilde.

Ved Kalvehave Kirke fandtes Kirkekilden (muligvis også viet til Sct. Olai), hvortil der valfartedes af syge og krøblinge indtil 1870 ifølge overleveringer. Den gamle kildeblok er her blevet reddet, og opbevares nu i kirken. Sct. Olai er det latinske navn for den norske konge, Olav den Hellige (født ca. år 995, død år 1050).

Det må siges, at forholdene i den nu nedlagte Langebæk Kommune med en helligkilde ved hver af de 3 gamle kirker er bemærkelsesværdigt, idet man på landsplan regner med ca. 2000 kirker og kun ca. 700 helligkilder.

I 1938 blev kilden i Øster Egesborg med omliggende areal erhvervet fra den nærliggende gård med henblik på en kirkegårdsudvidelse. Det var Lilliendal Gods, der som kirkeejer stod for købet. Gårdens nuværende ejer Ejner Plougmann Nielsen beretter om, hvorledes man på gården igennem mange år brugte kilden til kreaturvanding med deraf gentagne oprensninger til følge, og da man nu ikke længere kunne benytte kilden, blev der lagt et jernrør inde fra kilden og ud til et kar uden for det nye skel, og gårdens kreaturer var på lykkelig vis fortsat sikret frisk kildevand. Jernrøret blev genfundet ved udgravningen i 2003/04. Tidligere skete det flere gange, at kilden gav så meget vand, at det løb ned over markerne, modsat nu hvor det på grund af dræning på kirkegården kun er i vinter og forårstide, at kilden kan fremvise lidt vand.

Den påtænkte kirkegårdsudvidelse blev imidlertid ikke til noget, og arealet blev delvis plantet til eller groede til i vildnis, så der forestod en større rydningsopgave da sognepræst Johs. Langhoff i 1969/70 fattede interesse for at undersøge og restaurere kilden og den delvis sammenstyrtede stensætning.

Buske og træer blev fjernet og den opgravede jord blev sigtet gennem et sold, for at finde eventuelle ofrede eller tabte genstande ved kilden. Det var en besværlig proces, da jorden var gennemfiltret af rødder, men alt besvær blev glemt, da Johs. Langhoffs søn Niels Jørgen en dag på østsiden og ca. 1 m. fra kilden fandt en lille mønt. Mønten blev via Sydsjællands Museum videresendt til Nationalmuseet, hvor man konstaterede, at det var en ret sjælden "Otto Adelheid d.3." (år 983 til 1002) penning slået i Tyskland omkring år 1000. Mønten skulle i dag befinde sig i den Kongelige Mønt- og Medaljesamling. Fundet blev omtalt i Næstved Tidende 19. sept. 1970. Når mønten blev fundet ved siden af kilden og ikke i kilden, kan det have sin grund i de førnævnte oprensninger af kilden.

Den fortsatte udgravning blotlagde trods adskillige nedstyrtede sten en tydelig stensætning ved kilden og langs afløbet. Pastor Johs. Langhoff sendte en indberetning om kilden og an-

modning om besigtigelse til Nationalmuseet i 1970, hvilket medførte en "nødtørfertig istandsættelse" af kildeanlægget d. 26/10 1972 af to mand fra Nationalmuseet samt en registrering under journal nr. F. 3232/71. Rigsantikvaren har i 1986 tinglyst fredning af Sct. Olai Kilde.

I slutningen af halvfemserne blev der dannet et landsbylaug i Øster Egesborg, og landsbylauget tog initiativ til var en fortsættelse af pastor Johs. Langhoffs udgravning og restaurering fra 1969-70. Dette gør man bare ikke sådan lige uden videre, så der forestod landsbylaugets daværende formand Ole A.B.C. Hansen et kæmpe arbejde med at få diverse tilladelser fra bl.a. Storstrøms Amt, Kulturarvsstyrelsen osv. Under behørig tilsyn og rådgivning fra Kulturarvsstyrelsen Sydsjællands Museum blev spaderne i 2003 stukket i kildejorden af 8 til 10 forventningsfulde og entusiastiske amatører. Udgravningen fandt sted hver søndag formiddag i sommermånederne og med en indlagt obligatorisk kaffepause og/eller drikkepause og afslutningsvis fællesspisning af sild og fedtemadder. Da det er almindelig kendt at en udgravningsekspeditions succes i høj grad afhænger af deltagernes helbredsmæssige tilstand og velbefindende, blev der for en sikkerheds skyld ordineret en desinficerende vædske til indvortes brug efterfølgende.

De mange nedstyrtede sten blev omhyggeligt taget op og placeret på jorden oven for kilden, så de lå i en bestemt stilling i forhold til deres formodede oprindelige placering i stensætningen. Men pludselig stødte man på sort hårdt træ i udgravningen delvis placeret under stensætningen i den inderste del af kilden. Yderst forsigtigt blev der gravet videre, og efterhånden kom en udhulet træstamme stående på højkant til syne, en såkaldt "holk" sandsynligvis af egetræ. Holken havde en højde af 70 til 80 cm. og et indvendigt tværmål 70 cm og s.s.ø. /n.n.v. 100 cm. dvs. svagt oval og 10 cm. i godstykkelse. På tværs i holken var opbygget en ca. 25 cm tyk stenmur således, at der var to vandkamre. Formålet med denne stenmur er uvis, men hvis man tænker sig, at holken er sammensat af to udhulede træstammer, der er åbne i den ene side og vendt mod hinanden, skal der nødvendigvis være en tværstøtning. En anden mulighed kan være, at holken på et tidspunkt er begyndt at give efter i siderne og derfor måtte støttes. Holken var nedgravet til det vandførende sandlag ca. 2 m. under jordoverflade målt i sydside. Og DER piblede lidt vand frem, da udgravningen kom til bunds i holken.

Al den opgravede jord blev sigtet over et stort sold udlånt af Sydsjællands Museum, men i takt med at man kom dybere og dybere ned i kilden blev jorden mere våd og klistret og sigtningen på sold blev derfor suppleret med vandspuling. Men de store og ophidsende fund udeblev. I jorden oven for kilden blev der med en metaldetektor fundet en medtaget engelsk 1 shilling fra 186?. Ellers fremkom i nævnt rækkefølge og dermed udgravningsdybde:

En femøre fra halvtredserne, formodet stykke fra petroleumslampe, div. jernstykker, potteskår, munkestensstykker, blykugle til forlader, og nederst i bunden nogle få brændte knoglestumper og en meget gammel kotand (formen var ganske anderledes end på nutids køer), og som en sidegevinst, der vidnede om et rigt liv i kildevandet, et utal af sneglehuse fra vandnegle, flest fra en snegl med det latinske navn *lymnaea glabra* (ikke almindelig forekommende).

Der kom selvfølgelig flere mere eller mindre seriøse forslag om at opsamle vandet i flaske og omsætte det i klingende mønt. Det småstenspakkede og på steder brolagte afløb mod nord kantet af stensætning kunne følges et par meter. Stensætningen i afløbets østside gik i en lige

linie mod nord fra den rundede stensætning over holken, hvorimod stensætningen i vestsiden den første meter løb parallel med østsiden for derefter at foretage en 90 graders bøjning mod vest og igen efter ca. en halv meter at bøje 90 grader mod nord, så afløbet her fik en bredde af ca. 1 meter og med delvis stenpakning i bunden. Hvorfor der er lavet denne større bredde i afløbet er uvist, men et bud er, at ved en opstemning længere fremme i afløbet kunne der opstå et vandbassin, således af vandmængden var større og flere kunne komme til at bade i vandet, eller udvidelsen er foretaget senere for at have større vandbeholdning til kreaturvandning. Holkens overkant har nok oprindeligt været i niveau med afløbsrendens bund, men var nu noget lavere på grund af bortrådning. I Mern er der også for flere år siden fundet en holk på kanten af en mose ca. en halv kilometer nord den nu forsvundne helligkilde.

Det kendes fra andre steder i landet, at besøgende hjemtog vand fra helligkilder til syge, der ikke var i stand til at besøge helligkilden, ligesom man hentede vand i en helligkilde til dåbs-handlingen. Men vandet i kilden har bestemt ikke levet op til nutidens vandkvalitetsnormer, og da slet ikke efter at folk har badet og skyllet bylder og materiefyldt udslet i kildens vand. Og kildevandet, som blev hjembragt for at kurere syge og svagelige, har været en bakteriebombe som, hvis man ikke var syg i forvejen, nok kunne gøre sit til at man blev det.

Efter endnu et tilsyn fra Kulturarvsstyrelsen, som udløste et skulderklap til udgraverne, gik man i gang med at udbedre og rekonstruere stensætningen i siderne og brolægningen i afløbsrenden efter de retningslinier og anbefalinger, der blev udstukket fra Kulturarvsstyrelsen. Men allerførst blev holken fyldt op med lerblandet sand for at holde på fugtigheden og hindre adgang for luft, så træet ikke hurtigt rådne væk. Der er i tidens løb påfyldt en del jord fra kirkegården rundt om kilden, så jordoverfladen er hævet en del. Der blev derfor tilkøbt en del sten for at den rekonstruerede stensætning kunne komme op i en harmonisk højde med omgivelserne.

Hvis man for en kort stund lader fantasien udfolde sig og tænker sig et persongalleri af mulige brugere af kilden gennem tiden, er der først og fremmest den gæve viking, der for over 1000 år siden blev begravet sammen med sit pragtssværd i den nu bortgravede grusgrav "Møllebakke" i Stårby ca. 1,5 km NØ for Øster Egesborg. Men også jernalderfolkene, som blev begravet i Kattebjerg 1 km. V for Øster Egesborg har måske været vidende om kilden og dens funktioner for 1800 år siden, og skal tankeeksperimentet løbe helt ud så kan de nu sløjfede bronzealderhøje ½ km. S for Ø.E. være rejst over de jordiske rester af de folk, som nedsatte holken i kilden.

På Sydsjællands Museum opbevares en gammel kirkeblok fra Øster Egesborg Kirke. Men der har været en "blok" mere, idet pastor Johs. Langhoff har modtaget og nedskrevet følgende: "Daværende røgter Niels Peter Petersen på herregården Lilliendal, hvis ejer var kirketiende-ejer, fik i begyndelsen af dette århundrede besked af greven på Lilliendal om at hugge en kirkeblok til pindebrænde. Det gjorde han, og under arbejdet fandt han to mønter fra det 17. århundrede, der var fastklemt i en revne. Han gemte mønterne, og de gik ved hans død i arv til en af hans sønner, fra hvem jeg har fået mønterne sammen med deres historie". Det drejer sig om en 12 skilling fra 1624 og en 2 skilling fra 1655 begge i sølv. Mønterne er endnu i kirkens varetægt. Den her omtalte blok kan meget vel være en kildeblok, som har stået ude og dermed været i en ringere stand end den, der blev indleveret til museet.

Øster Egesborg landsbylaug vedligeholder ved Sct. Olai Kilde, og Øster Egesborg menighedsråd sørger for græsklipning. Ved dette gode samarbejde er der åbnet en spændende mulighed for, at anlægget omkring kilden kan danne ramme om folkelige aktiviteter til gavn for nærmiljøet, og allerede grundlovsdag i 2007 afholdes et grundlovsarrangement.

Der findes et omfattende billedmateriale om kilden og dens udgravning hos Jesper B. Nielsen, Øster Egesborgvej 8, 4735 Mern

Artiklen er en bearbejdning af en artikel til Langebæk Lokalarkivs medlemsblad, forfattet af udgravningsdeltager i 1969 og 2003 – 04, Olav Foged Olsen, Bøgebjerggård, Røstoft Skovvej 2, 4735 Mern